

Csizmadia Tamás

A TOTÁLIS ÁLLAMOK IDEOLOGIKUS LEGITIMÁCIÓS TECHNIKÁI

A cikk célja, hogy bemutassa századunk legkoncentráltabb diktatúráinak ideologikus hatalomigazolási metódusait a jogban. A téma szempontjából logikus az interperszonális hatalomtípusok, verifikációs technikák bemutatásával kezdeni. A személyek közötti hatalomigazolási technikákat verifikációs technikáknak nevezzük. Adott hatalomigazolás adott hatalomtípushoz kapcsolódik. Az interperszonális (ember-ember közti) hatalomnak 3 fő típusa van Secord-Backman¹ felosztása szerint, ehhez hozzátelhetünk egyet, a pusztán fizikai kényszer hatalmát².

A fizikai kényszer hatalma, amelyben A fizikai eszközökkel kényszeríti B-t, hogy valamit tegyen, ne tegyen eltűnjön, stb. Beszélhetünk még jutalmazási-szankcionáló hatalomról, melyben A-nak hatalmában áll B valamely magatartását jutalmazni vagy szankcionálni. (pl. főnök fizetést emelhet, vagy juttatásokat tagadhat meg valamely magatartás végett.)- verifikálja a hatalmat a főnöki beosztás jogköre. A jutalmazási hatalom altípusaként megemlíthetjük a referens hatalmat, amely B személy hasonulási igényét A személyhez jelenti. Megkülönböztethetünk szakértői hatalmat, amely egy speciális szituáci-

óban létezik. A speciális szituáció megoldása különleges ismereteket igényel és ezzel A rendelkezik. B ennek folytán kerül A hatalma alá. Verifikálja a hatalmat az orvos szakképzettsége és a beteg érdeke, amit az orvos lát. Utoljára pedig megkülönböztetünk legitim hatalmat, amely esetben a B magáénak vall bizonyos értékeket, normákat. Ezen értékek, normák alapján A az a személy, akinek B engedelmességgel tartozik. A legitim hatalom az államelméletben előfeltételezi az államot, politikai rendet. A legitim *hatalom* verifikációja az *állam* legitimitása, illetve az előbb említett normák és értékek.

I. Az államhatalom és verifikációja, a legitimitás

Az állam formális fogalma: meghatározott területen élő lakosság felett főhatalmat gyakorló szervezet³.

Mivel kell az (állam)szervezetnek rendelkeznie, hogy hatalmon maradjon?

(1) Kényszermonopóliummal, (2) Ennek a hatalomnak konszolidálnak⁴ kell lennie: Tehát az állam szerveinek létezniük kell, azoknak mű-

- 1 Ld.: Secord, Paul F.- Backman, W. Carl: Szociális hatalom, In: Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény, szerk. Lengyel Zsuzsa, Osiris, Bp. 1997
- 2 Ld. Bibó, István: Kényszer, jog, szabadság In: Válogatott tanulmányok, I. kötet, (10-34. o.), szerk. Vida István, Magvető 1986
- 3 Jellinek, Georg: Allgemeine Staatslehre 60. o, v.ö. Takács Péter: Az állam fogalma In: Államelmélet, szerk. Takács Péter, Bíbor, Miskolc 1997
- 4 Vö. Szabó Miklós: Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Medvetánc-Atlantisz Budapest 1989 – álláspontja szerint csak konszolidált hatalomról beszélhetünk az államszocializmusban- pusztán konszolidált hatalom, azonban hosszabb távon ez véleményem szerint nem tartható fenn fegyveres erőszakkal sem, igazolás- vagyis legitimitáció nélkül.

ködni kell. A hatalom konszolidáltságának fogalma általában nem tartalmaz semmiféle értékelő kategóriát. Azt jelenti, hogy van olyan szervezet, amely a hatalmat gyakorolja az államban, továbbá, hogy ez a hatalom bizonyos szinten szisztematizált. Nem jelenti a konszolidált hatalom azt sem feltétlenül, hogy adott államban csak egy ilyen létezik. Érdekes példák a háborúk, amikor a hódító és a védekező párhuzamosan rendelkezik egy szervezettel, amivel rendelkezéseit végrehajtatja. Nem jelenti a hatalom gyakorlásának demokratikus-diktatórikus módját sem: Azt jelenti, hogy gyakorolják a hatalmat, mindegy, hogy mi módon. (3) Legitimnek kell lennie. (4) Szuverénnek kell lennie. (Legitimációs szempontból is fontos a külső szuverenitás, vagyis az állam nemzetközi elismertsége).⁵ Az előbb említett interperszonális hatalomtípusok mindegyike előfordul az állami hatalomgyakorlás során. Ezek azonban az állami hatalomgyakorlás során beolvadnak a legitim hatalomba. A legitim hatalom ugyanis az állam hatalomgyakorlásának legális módozatait magában foglalja, továbbá *igazolja*, és rendelkezik ezen túli elemekkel. Tehát az állam hatalmának verifikációját a legitimitás fogalmával magyarázzuk.

A kérdés: hogyan és miért?

A legitimitáselméletek első kidolgozója F.J. Stahl konzervatív hegelianus államfilozófus volt, noha korábban számos állambölcselel is foglalkozott érintőlegesen a kérdéskörrel (például a római állam is használt egy ilyen jellegű fogalmat, vagy ismert Augustinus híres hasonlata a De Civitate Dei-ben a felfegyverzett rablóbandák és a birodalmak között, illetve az erkölcsi igazolás szükségességéről).⁶ Koncepcióik azonban sokkal inkább a hatalom bázisára, mint igazolására vonatkoztak. Stahl, aki a monarchiák törvényes utódlási rendjét nevezte legitimnek, vezette be a fogalmat, utána több koncepció továbbfejlesztette, jelentős tartalmi kibővítéssel. A sok koncepció kidolgozója közül Weber is emlí-

tette a „tradicionális” legitimitást, azonban kibővítette az elméletet a racionális és karizmatikus legitimitáció fogalmával is. Weber *legitimitás fogalma*⁷: Valamely személy, vagy politikai közösség hatalmának, a hatalom elnyerésének, működtetésének törvényes és elismert módja. Szociológiailag az autoritásról és jogviszonyokról alkotott nézetek összessége, amelyek lehetővé teszik a hatalom állandó nyers kényszer nélküli megalapozását, az alávetettek jóváhagyásával történő gyakorlását. Weber szerint három típusú legitim uralom van:

(a) A *racionális* típusú, amelyben a törvények rendjén és a tételes jogrend és rend által az uralom gyakorlására kijelölt személyek utasítási jogán alapul, pl. demokrácia. (b) A *tradicionális* uralom, amelyben a legitimitációt és autoritást a tradíció adja meg, pl. monarchiák. (c) A *karizmatikus* legitimitáció, mely szerint a legitimitást valamely szent, hősies, vagy példamutató személy szerzi meg, és az általa, vagy a kinyilatkoztatásai alapján kialakított rend legitim. Webert többen bírálták a legitimitás és legalitás túlzott összemérésével. Számos tudós szerint a legitimitásnak eleme a legalitás, de nem feltétlenül központi eleme⁸.

Schmitt⁹ legitimitás-konceptiójából csak az „intézkedési” -vagy „igazgató” államának legitimitásvizsgálatát elemezzük. Schmitt álláspontja az igazgató állam tekintetében a következők legitimáló tényezők: célracionális -szakmai gyakorlati parancs, az államfő fenségi személyes akarata és a nagy forradalmi (vagy reakciós) változások, átfogó tervszerű, hosszú távú átalakítások. A mítosz politikai elméletében¹⁰ elemzi az általa mítosznak nevezett (terminológiánkban ideológia) jelenség államban játszott szerepét. Vizsgálja az általa politikai mítosznak nevezett jelenség fontos tényezőit, de nem veszi figyelembe az utópikus vonásokban való egyezését.

Lipset¹¹ empirikus szempontból közelítette meg a legitimitás problémakörét. Véleménye sze-

5 Vö. Visegrády Antal: Jog- és Állambölcselet (287-300. o.), Dialóg-Campus, 2002

6 „Mert mi egyebek is a birodalmak igazságosság nélkül, mint nagy rablóbandák? S mik a rablóbandák, ha nem kis birodalmak?” Augustinus

7 Weber, Max: Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft In: Sociologie Weltgeschichtliche Analyse-Politik: Kröner-Stuttgart 1956

8 Vö. Marcuse, Thereborn koncepcióival, akik a normativitásnak csekélyebb szerepet tulajdonítanak.

9 Schmitt, Carl: Legalität und Legitimität (53-60. o), München und Leipzig 1932 illetve Uó: A mítosz politikai elmélete In: A politikai fogalma, Osiris-Pallas stúdió-Attraktor 2002

10 Schmitt, Carl: A mítosz politikai elmélete In: A politikai fogalma, Osiris-Pallas stúdió-Attraktor 2002

11 Lipset, Seymour Martin: Homo Politicus, A politika társadalmi alapjai, Ford: Turai Tamás, Osiris, Bp. 1995

rint a stabilitás, a hatalomi értékek társadalomkonformitása és a hatékonyság a legitimitás fő kategóriája. Ahogy írja: „a hatékonyság ismétlődő, vagy hosszabb ideig tartó visszaesése még egy legitim rendszer stabilitását is veszélyezteti”. Legitim az uralom akkor, ha annak értékei a társadalom nagyobb csoportjainak megfeleltethetők.

Lipset három fő konfliktustípust említ meg, ami hat a legitimációs stabilitásra.

(1)Egyházak és felekezetek viszonya egy nemzeten belül,(2) a munkásság szociális és politikai jogainak megszerzéséért indított küzdelem,(3) illetőleg a redisztribúciós forrásokért való küzdelem. Legitimációs válság van, ha mélyreható strukturális átalakulás fenyegeti a főbb társadalmi intézményeket, továbbá, ha a társadalom kialakuló új és nagyobb csoportjai még kirekesztődnek a politikai érdekképviselőktől. Lipset-t a hatékonyságra és a fogyasztást elősegítő szociális juttatásokra épített koncepciójáért bírálták, mert az előbb említett konfliktusok leküzdését a diktatórikus politikai berendezkedésű államok oldották meg rövid távon a leghatékonyabban.

*Habermas*¹² a politikai rend elismerésre méltóságát érti legitimitáson. A legitimitás, mint igény a társadalom meghatározott identitásának *szociálintegratív* megőrzésére vonatkozik. Habermas legitimációs színvonalról beszél, igazolási szinten. Hatalmuk igazolására a fáraók eredetmítoszokra, isteni származásra szorultak, hasonlóan az ókor sok más népének uralkodóihoz. A további lépést az ókori magaskultúrák birodalmakká alakulásában a fejlett vallás, etika tette meg. E racionalizált világképek formája Habermas szerint a *dogmatizálható* tudás. Az eredetmítoszok később is megmaradnak, bár már csökevényes formában, pl. a római császárok illetve a kínai uralkodók istentől származnak, vagy azzá válnak. A középkori királyi, nemesi családok pedig valamilyen híres római családra, vagy a nép eredetmítoszának egy hírességére (pl. Merovech) vezették

vissza családfájukat. A fejlődés iránya a mitikus elbeszéléstől az érvek felé irányul. Az érveket az adott vallás értelmezői, a teológusok adják, a dogmatika alapján. A társadalom, differenciálódásával a kollektív hiedelmektől, egységteremtő nézetektől a differenciált gondolatok felé halad. A felvilágosodás már a racionalizált uralomgyakorlást a középpontba, a Rousseau-i közakarat által meghozott és a közakaratot kifejező szabályozás válik elsődlegessé, a modern korban ezek alapján az eljárások és a kommunikáció veszi át a főszerepet.

*Offe*¹³ legitimitáskonceptiójában az „idealisztikus” legitimitáskonceptiók bírálataát adja. Mint írja: „A társadalmi és politikai hatalom olyan intézményesített rendszer fölött rendelkezik, amelyen keresztül a hatalom magát legitimitásának hatásos megvizsgálása alól ki tudja vonni.” Kiemeli, hogy a tömeglojalítás a működő *politikai hatalom* által létrehozott, *manipulált termék*. Elveti a procedurális és konszenzuson alapuló legitimitáció elméleteket.

Szintén beszél C.J. *Friedrich*¹⁴ a legitimitásról, a „Totalitäre Diktatur” c. művében hosszasan tárgyalja a totális államok propaganda- metódusait, és azok ismétléseit: „...andererseits das Ergebnis der endlosen Wiederholung derselben Phrasen und Behauptungen”¹⁵ Érdekes, hogy Friedrich generális álláspontja a legitimitás kérdéskörében meglehetősen pesszimista, az érték alapú legitimitást elveti, és inkább a fogyasztás színvonalának emelését helyezte középpontba.

Niklas *Luhmann*¹⁶ szerint a politikai rendszer maga állítja elő legitimitását szelektív eljárásokon keresztül, differenciált jogi és intézményi környezetben (keretben), ez azt is jelenti, hogy az állampolgárok közvetlen, egyéni és morális értékítéletétől függetlenülírdhet. Az elmélete a következő módon bontja ki a legitimitást: a modernizáció során több funkcionális részrendszer kialakulása után túl komplex lesz a társadalom, és ez alakítja ki az általános igazolásiigényt. Ál-

12 Habermas, Jürgen: Legitimációs problémák a modern államban In: Válogatott tanulmányok (183-223. o.), Atlantisz 1994

13 Offe, Dieter Claus-Narr-Wolf: Wohlfahrtsstaat und Massenlojalität (35. o.) Kiepenheuer und Witsch: Köln 1972

14 Friedrich, Carl Joachim: Totalitäre Diktatur, (különösen 34-35. o.) W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart 1957, "Gewiß läßt sich zeigen, daß die Rousseause Vorstellung von einer totalen Demokratie leicht degeneriert zu einer totalen Diktatur, und zwar dann, wenn der Gesetzgeber aufhört ein Erzieher zu sein und zu einer Dauereinrichtung wird, der für sich die Legitimität deshalb in Anspruch nimmt, weil er das Volk nicht betreut."

15 Uó.: Uo. : 103-112 (Die Geistige Atmosphäre: Propaganda und Terror c. fejezetben)

16 Luhmann, Niklas: Válogatás írásaiból: Szociológiai füzetek, 42. Művelődési Minisztérium Marxizmus-leninizmus Főosztálya, ill.: Csepeli-Papp-Pokol: 1987, továbbá Id. Pokol Béla: A szociológiaelmélet új útjai, Akadémiai, Bp, 1988, Bihari-Pokol 1992 interpretációit, illetve Luhmannal szemben Id. Habermas : Válogatott Tanulmányok: 184. o.

lásponja szerint a klasszikus legitimitáskonceptió nem képes feladatát ellátni, ezért az eljárást, eljárásokat hangsúlyozza.

Göran *Thereborn*¹⁷ kritikai szempontból elemezte a legitimitás-kérdéskört, és bírálta a túlzott normativitás központú szemléletet. Komoly problémája a felsorolt elméleteknek, hogy azokat nem a vizsgált államokban élő és alkotó politikai filozófusok, jogtudósok alkották. Ezt a problémát áthidalandó több céltudatosan kiválasztott teóriával lehet magyarázni a vizsgált kérdéskört.

II. A teológia és ideológia párhuzama legitimációs szempontból¹⁸

A vallások és ideológiák párhuzamait csak egy korszakra és csak egy szempontból elemezhetjük. Miért kell a két entitást párhuzamba állítani bármilyen szempontból?

Egyrészt azért, mert véleményem szerint a korszakban az ideológia *funkcionálisan* megközelítendő, vagyis univerzális eszköz minden hatalmi szempontból, meggyőzhetetlen indokolási eszköz minden értelmezési oldalról, amit a hit az ideológiában még szilárdabbá tesz. Másrészt azért, mert megdöbbentően hasonló a bizantin kereszténység és a szovjet ideológia- lenini-sztálini korszakának szimbólumrendszer illetve rítuspárhuzama és Nyugat Európa egyes keresztény korszakai (keresztes hadjáratok, inkvizíció, zsidók kiűldözése angol továbbá spanyolföldön, teuton lovagrend és így tovább) illetve a nemzetiszocialista ideológia között. Persze ezek az utóbbi modern ideológiák hasonulási kísérletei az előzőkhöz. Harmadrészt, mert ismert a folyamat, hogy a Corpus Iuris Canonice, illetőleg az egyház írásbeli és művelődési monopolhelyzetén keresztül kánonjogi és teológiai hatás érte mind a magán, mind a közjogot, például vallásilag meghatározott bűnök állami

büntetéseket kaptak¹⁹. Ugyanígy az ideológiák is megtették a jog befolyásolását és az ideológiailag meghatározott bűnök államilag szankcionáltak²⁰.

Egy *nagy különbség* azonban feltétlenül kiemelendő! *A vallások Európában évszázadokon keresztül, és többnyire progresszíven befolyásolták a jog és a társadalom fejlődését az ideológiák pedig rendszeridegen tényezők a modern államban, ezért a párhuzamot óvatosan kell értelmezni.* Véleményem szerint a paralell folyamat következő: a nyugati társadalmakhoz képest kissé fejletlen, és regresszív folyamatokat átélő államok talán még nem értek meg arra, hogy teljes mértékben elszakadjanak a legitimációjukat is jelentő egyháztól, ezért az adott történelmi korszakban szükség volt az ideológiára, a *vallás helyett, sőt az ellen* a legitimációs deficit elhárítása céljából is.

Másrészt Magyarországon, és szinte egész Kelet-Európában csak katonai beavatkozás után kerültek uralomra az ilyen totális ideológiákkal rendelkező pártok, ezért sem alkalmazható tökéletes analógia a magállamok és a "csatlósok" között.

A vallás²¹ és ideológia összemérhetetlen, elbeszélhetetlen távolságra áll egymástól.

Azonban mégis van funkcionális hasonlóság a két entitás között.

Lényegében az ideológiák szándékoltan a vallás szerepét látják el az adott társadalmi korszakban

Hangsúlyozandó, hogy az ideológiák számos esetben a vallások eszköz, rítus fogalom és gondolkészletét *használják fel (plagizálják)* és modernizálják. A habermas-i koncepció alapján, mindkettő legitimáló tényező lehet. Továbbá Max Weber az egyház és az állam kialakulását is párhuzamba vonja a jogászai munka aspektusából: „S a modern nyugati „állam” születése éppúgy mint a keleti „egyházé” lényegét tekintve jogászai munka volt.”²² Ugyanígy jogászai munka a totális államok ideológiájának kiterjesztése és racionalizálása az államapparátusra.

17 Ld. Bayer József interpretációját: A politikai legitimitás (172-175. o.), Napvilág-Scientia Humana 1997

18 Ld. bővebben: Cszimadia Tamás- Visegrády Antal: A politikum, legitimitás, ideológia Schmitt államelméletében, In: Tanulmányok Carl Schmitt-ről, Gondolat, Bp, 2004

19 Pl. boszorkányság, istenkáromlás.

20 L. tervbűncselekmények, és a szocialista rend elleni bűncselekmények. Pl. Tímár István: A tervgazdálkodás büntetőjogi védelme, Jogtudományi közlöny, 1950, 5-6. Szám, Bp, 1950

21 Megjegyzés: Max Weber is elemezte a világi-egyházi hatalom problematikáját, véleménye szerint is a középkori Európában az egyház jelentős legitimációs erőt nyújtott az uralkodóknak. Ld. : Uő: Politische und hierokratische Herrschaft – idézi Habermas is, Lukács pedig kiemeli „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” c. műhöz írt értékelésében, hogy „Weber s vallás társadalmi szerepének egyéb- gazdaság,állam-és politikaelméleti műveire is kiható, azok nézőpontjait meghatározó jelentőséget tulajdonított”

22 Weber, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme, (ld. különösen 335-336. o.) Gondolat, Bp. 1982

Tehát nem a vallások és ideológiák fogalmának, létének, hanem legitimációs *funkciójának* az összehasonlítását kíséreljük meg. Louis Althusser szerint az ideológia olyan hitrendszer, amely köré a társadalom szerveződik. Ez a fogalom nem elég tág, beletartozhat a vallás is. E pánideologikus megközelítést le kell szűkíteni egy könnyebben kezelhető fogalomra. Ezért az ideológia kategóriája alatt a politikai, jogi, vallási, etikai, filozófiai nézetek viszonylag rendezett, egységes rendszerét érthetjük, amely tartalmazza a társadalom cselekvési irányelveit is.²³ Ezt a totális államokban kötelező jelleggel és dogmatikusan teszi két értelemben is. Az egyik értelemben az ideológia rendszerére, szisztémájára érthetjük. A másik értelemben, mivel kötelező a követése és mert vitathatatlan. Szociálpszichológiailag az In-group²⁴ egyik lényeges összetartó eleme. Az ideológiák általában kis csoportokból indulnak ki, ebből terjednek el attól függően, hogy milyen népszerűek, illetve mekkora hatású népszerűsítő szervezet áll mögöttük. Meg kell különböztetni partikuláris és totális ideológiát. A partikuláris ideológiák nem törekednek a teljes társadalom értelmezésére, a totális ideológiák igen. Tehát az ideológiák fogalmát szűkítetten, a totális államok rendszerideológiájára kell értelmezni, mert ideológiának minden rendszerezett világról alkotott nézet, ismeret illetve cselekvési mód, cél, okfejtés is minősül. Tehát csak a totális államokban megjelent fasiszta, nemzetiszocialista, illetve kommunista ideológiát célszerű elemezni. A vallás alatt pedig azokat a már rendszerezett vallásokat értjük, amelyekben megjelennek a dogmatikus érvelés elemei. A fogalmi szűkítés azért fontos, mert például az animista, vagy fetiszta vallások kialakulatlan fázisban

vannak, továbbá az egyéb hatalom igazolásában aktívan részt nem vevő ideológiák rendszerbe vonása fölösleges és értelmezhetetlen lenne²⁵.

A totális államok ideológiája és a jog kapcsolátát először egy kelsen gondolatmenettel világíthatjuk meg. Kelsen az ideológiát, mint a jog és más tudományágak elhomályosítóját, az akarat által az igazság köré vont fátyolt határozta meg. Az ideológia számára az, ami elleplezi, eltorzítja az igazságot, a jogot megfosztja tudomány jellegetől. Minden meghatározás, ami nem a priori a jog fogalma, nem a jog által kialakított rendszer, hanem ezt befolyásoló külső hatás (a hatás szótágon míg a jogot a legszűkebben kell értelmezni) az a jog megismerését megnehezíti az ideológia²⁶.

A teológia és az ideológia kapcsolata több ponton megfigyelhető.

Először is, mert a jogot mind a kettő befolyásolja. A jog fogalmai – mint Schmitt állította, szekularizált teológiai fogalmak²⁷. Az ideológiának a jogelméletre gyakorolt hatásával a fentebb foglalkoztunk. A jogra gyakorolt hatásuk két fő irányból ragadható meg. Az első irány a jog elméleti fogalmai. Példa lehet erre a schmitti párhuzam a kivételes állapot és a csoda között²⁸. Az állam felépítésére a szuverén és isten párhuzama²⁹. Az ideológiai befolyás a pozitív jogra szintén megfigyelhető. A pozitív jog fogalmai között például az ismert fordulatok a szovjet jogrend szinte egészében³⁰, a náci Németország zsidókra vonatkozó meghatározásaiban, vagy a később tárgyalandó 1949. évi XX. tv-ben alkotott kommunista alkotmányban, ahol szintén megfogalmazásra került a sztálinista ideológia számos alaptétele³¹. Az állami berendezkedést az ideológiai hatás nagymértékben befolyásolta. A deklarált prole-

23 Tumanov, V. A.: A Burzsoá jogi ideológia-a jogi tanok kritikája (7-18. o.), Akadémiai 1977, illetve Bihari Mihály –Pokol Béla: Politológia, Bp. 1992

24 Ld. Henri Tajfel: Csoportközi viselkedés, társadalmi összehasonlítás és társadalmi változás; Erwin P. Bettinghaus: A meggyőző kommunikáció; Herbert C. Kelman: A szociális befolyásolás három folyamata : In: Szociálpszichológia szöveggyűjtemény, szerk. Lengyel Zsuzsa, Osiris, Bp. 1997

25 Habermas, Jürgen: Legitimációs problémák a modern államban (183-188. o.) itt megvonja a határokat, „legitimitásról csak politikai rend esetében beszélünk” azonban beismeri, hogy ezeknek is van konstitutív legitimációs hatásuk. In: Válogatott tanulmányok, Atlantisz 1994

26 Kelsen, Hans: Tiszta Jogtan, ld. különösen (9. o.), Jogfilozófiák sorozat, Budapest 1988

27 Carl Schmitt: Politikai Teológia (28. o-ig), Jogfilozófiák sorozat, Budapest 1992

28 Uo.

29 Uo.

30 Erről maga Szabó Imre így ír Visinszkijt, és így a korszakot is jellemezve: "Visinszkij ugyan a jogelméleti alapelveket a szocialista jogtudomány általános alapelveiként fogalmazta meg, ám abban a időszakban gyakorlatilag csak egyfajta létezett, mégpedig a szovjet jog..." In: Szocialista jogelmélet-népi demokratikus jog, Közgazdasági és jogi, Bp, 1967 (37.o)

31 L. Ries István (ig. min): Ioszif Visszarionovics Sztálin, illetve Goltjakov I. T.: Sztálin 1946 február 9-i beszéde és a jogtudomány feladatai In: Jogtudományi Közöny, 1950, 1. szám, 1- 3. o.,- 5.. szám, 144-150. o. továbbá: A Magyar Népköztársaság Alkotmánya, az 1949. évi XX. törvény és magyarázata, összeállította, és magyarázta, Beér jános- Szabó Imre, Szikra 1950

tárdiktatúra valódi diktatúrát illetve totális államot hozott létre a Szovjetunióban.

A jogra gyakorolt másik hatás a jog értelmezésének a befolyásolása a teológia és az ideológia által. A teológiai dogmák, fogalmak, erkölcsi maximák befolyásolják a jog értelmezését. Schmitt gondolatmenetével párhuzamosan ahogyan jogászai gondolkodás a jogtudomány a mindenkori uralmi formák rendelkezései felett viszonylagos fölényvel álló jogász rendszerszerű feldolgozása. Ugyanígy a vallás és az erkölcsi maximák szintén a mindenkori uralmi formák rendelkezései-utasításai felett viszonylagos fölényvel álló Ember értelmezési eszközei³². Az ideologikus célok, meghatározások befolyásolják a jog értelmezését³³- pl. a „szocialista törvényesség”³⁴ vagy a „völkisch Weltanschauung” stb. A totális államok ideológiáinak és a vallásnak számos más rokon vonásai vannak, amelyeket nem lehet felsorolni, és nem is célunk elemezni őket.

Az ideológiák, mint legitimáló tényezők akkor lépnek fel, ha egy társadalom az adott történelmi folyamat miatt átalakulóban vannak. Ekkor egy veszélyes regressziós jelenség lép fel a társadalomban: Habermas így értékelte például a fasizmust³⁵. Az új partikularizmusba széthullott társadalmat újból összefogja egy nézet. Ez pedig az ideológia. A fragilizálódás jelensége elől menekülőkre jellemző Boyd C. Shafer megjegyzése: „Our Western civilisation, and this is one of the marks of highly civilized society teaches its intelligent men to look for variations from whatever seems to be the norm and to classify these within closed, schematic concepts. ... This, in the present case usually means... nationalist thought and action.”³⁶ Vagyis a Schmitt által jelzett pluralizmust, melyet akkor még veszély-

ként kategorizált, a német gondolkodás egy sematikus koncepció tükrében próbált megoldani. Ez a hitleri ideológia, amely önmagát egyetlen biztos társadalmat összefogó tényezőként látta. A nemzetiszocializmus ezért lehetett az adott történelmi helyzetben az összefogás jelképe. A nemzetiszocialistafasiszta ideológia ugyanúgy, mint a kommunista ideológia ugyanazt a szerepet látja el a regresszív folyamatot átélő társadalomban mint az ezen szerepét elvesztő vallás alapú teológia helyébe lépő habermasi, rousseau-i racionális legitimitáció. Azonban vallási jellegű lesz, mítikus tartalmat vesz fel. És az előbb említett racionális legitimitációs tényezőt helyettesíti.

Gustave le Bon a XIX–XX. század fordulóján élő és alkotó, tömeg-és valláslélektannal foglalkozó tudós vallásos formájú politikai hiedelmeknek nevezte el ezt a kategóriát. Mint az Igazságok élete című könyvében kifejti: „A politikai pártok és a forradalmak egyáltalán nem racionális érvek segítségével diadalmaskodnak, hanem csak akkor, ha vallásos jellegű érzelmeket tudnak felkelteni.”³⁷ Ezt a gondolatmenetet a szocializmusra értelmezte: a szocializmust is egy alakulóban levő vallásszerű és káros entitásnak tekinti: „ Sajnos, akárcsak a Moloch-kultusz, ez is ama hiedelmek közé tartozik, melyek gyászosak az őket elfogadó népekre nézve.”³⁸

Rendszertani hasonlóságokat is találhatunk ideológia és vallás között.

A rendszertani hasonlóságokat az is okoz, ha adott társadalmi helyzetben adott tényező ugyanazt a szerepet látja el. Vagyis a habermasi (sőt, egyes elemeiben weberi) gondolatmenetben a mítosz, a vallás legitimitál. A totális államok ideológiája, célzatosan és hasonló társadalmi szituációban hasonló szerepet lát el. A Schmitt

32 Carl Schmitt: Politikai Teológia (28. o-ig), Bp, 1992

33 Tumanov, V.A.: Burzsoá Jogi Ideológia, (7-18. o.), Akadémiai 1977: „Amikor a burzsoá szerzők szembeállítják a tudományt és az ideológiát, vagy a tudomány pártosságát és objektivitását, ezzel az a céljuk (mint például Kelsennek), hogy a marxizmust, a marxista osztályelméletet.... nyíltan megfosszák a tudomány rangjától. A marxizmusnak nincs ilyen primitív fogásokra ...”

34 Ld. Visinszkij A. J.: Perbeszéddek, pl. 62. o. „Száguldjon át ez az ítélet tisztító viharként a bűnözők feje felett. Golyó általi halált követelnek valamennyi főbűnösre... Bíró elvtársak a forradalom java a legfőbb törvény (kiemelés tőlem), sújtsen le ez a törvény a mi nagy, szent forradalmunk nevében.”, Szikra 1953

35 Habermas, Jürgen: ld. Technika és tudomány, mint ideológia, Válságtendenciák a kései kapitalizmusban, Legitimációs problémák a modern államban In: Válogatott tanulmányok, Atlantisz 1994

36 Schafer, Boyd C. : Nationalism– Myth and Reality (: Harcourt, Brace and World, Inc, New York 1955, írja még a náci ideológia gondolkodási szerkezetéről: 1. Men are different as is proved by their observable physical and mental traits, 2. Some are naturally fitter, hence superior, 3. Some races and nations are naturally fittest, and therefore superior; and 4. Nature an evolution made men this way and hence some races and nations should be masters and others servants....differences became the ideological basis of social action (223-224. o.)

37 Le Bon, Gustave: Igazságok élete, (9-67. o.), ford.: Benedek Marcell, kiad: Dick Manó 1926

38 Uő., ld. különösen 70. o.

által is idézett Leibnitzre hivatkozva a teológia a ratio és a scriptura alapján áll³⁹. Az ideológiáknál szintén van „kinyilatkoztatás” –ez az ideológiát megalapozó „szent” könyv- Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Hitler stb. Jellemző idézet: „Lenin műve a Marxizmus Énekek Éneke” (Sztálin). Az ideológia is ugyanúgy, mint a teológia átfogó, egy szemszögből vizsgálja a világ tényeit, magyarázatot ad egy adott kiindulópontból egy jelen levő kérdésre: „Marx-Engels-Lenin-Sztálin tanítása – mondotta Malenkov elvtárs – legyőzhetetlen erőt ad pártunknak, képessé teszi arra, hogy új utakat törjön a történelemben, világosan lássa előrehaladásunk célját, minél gyorsabban kivívja, és minél gyorsabban megszilárdítsa a győzelmet”. Vagy: „Sztálin elvtárs” A leninizmus alapjairól „... c klasszikus műveiben, amelyek a leninizmus mesterei kifejlesztését és továbbfejlesztését jelentik.”⁴⁰. Az ideológia is a közösség transzcendentális, mitikus érzelmeire alapoz. Az ideológiák is rendelkeznek vallási jellegű utópikus elemekkel, amelyek érdekében a jelen társadalmi helyzetet meg kell változtatni. A különbség az, hogy míg általában a vallások társadalommegtartó, konzerváló erőkkel váltak és egyházaik az államtól elváltak, addig az ideológiák utópikus célja mindig radikális társadalmi szerkezetváltás volt, később, mikor társadalmi konszenzust segítő erőként kudarcot vallottak, ezzel együtt „egyházuk és papságuk” a párt és tagsága átalakult.

Összegzésként: A teológiát utánzó ideológia objektívációja: (1) A Szabó Miklós által meghatározott személyi kultusz és a messianisztikusan beállított vezér karizmatikus (weberi értelemben) legitimációja, (2) a pozitív jog fogalmainak ideológiai változtatásai, megtöltése, (3) a pozitív jog értelmezésének ideológiai változtatásai, (4) az utópikus célok és nem célracionális elemek, programtételek elburjánzása a jogban.

III. Az ideológia, mint legitimáló tényező funkcionális értelemben

Miután a „nyugati” legitimációs elméletek főbb vonásait és fogalomkészletét fölvezeltük, elemezzük a totális ideológia legitimációs hatását, megjelenését a tételes jogban. A gondolatmenetet Theodor Geiger gondolatával kapcsolhatjuk össze. Az ideológia érzelmi befolyása és szinte vallásias célja befolyásolja és megmozgatja a tömegek érzelmeit, tehát az imbodeni⁴¹ rendszerben a „c” pont átalakul „a” ponttá, vagyis a mesterségesen elfogulttá tett tömeg hozzájárulását megkapva az „uralkodó” (vezér, diktátor) tovább domborítja az egyéneken rejlő közös vonásokat. Ekkor megjelenik a híres Geiger féle hármas:⁴²

Vagyis az (a) Intézmény, (itt: ideológia) (b)ebben a célok objektívációja (c), és ezek kövétését szolgáló apparátus. Ehhez kapcsolódik Szabó Miklós⁴³ elemzése: Szabó szerint a forra-

39 Schmitt, Carl: Politikai Teológia, 28. o-ig. Pusztán véleményként hoznám itt párhuzamba a vezérelvet a prófétákkal. Ilyen például a prófétákról írt megjegyzése Max Webernek (A protestáns etika és a kapitalizmus szelleméből, 402. o.): „A próféták a maguk részéről nem hordozói demokratikus szociális eszményeknek, hanem a politikai szituáció: Egy a robotból élő királlyal és a gibbonnal szembeni erős politikai-társadalmi opposíció megléte szolgáltatta elsődlegesen vallásilag meghatározott igehirdetésük talaját, és hatott képzeletviláguk talajára is.” Elég ha csak a sztálinizmus legfőbb „prófétájára” Sztálinra gondolunk és analógiát találunk e megjegyzésben. Mégpedig szándékolt analógiát, beszédeiben, életművében.

40 Kangyel, J.P.: Marx és Engels a kommunisták szövetségének megszervezői, Szikra, Bp, 1954, (314. 318. o)

41 Imboden, Max: Die Staatsformen. Versuch einer psychologischen Deutung... (120. o.) Basel-Stuttgart, Helbing und Lichtenhahn 1959: Az Államformák c. művéből. Az idézet munkában az emberek tudati-pszichológiai fejlettségével állítja párhuzamba az államformákat, ezzel párhuzamosan bírálja a hagyományos államforma felosztást monarchiára és köztársaságra. Véleménye szerint beszélhetünk (a) egyeduralmi államformáról, amely olyan akaratszituációk között létezik, amikor az emberek tudatilag nem fejlettek, és ebben az esetben az „uralkodó” az egyéneken rejlő közös vonásokat teszi láthatóvá. (b) Elituralmi államformáról, amelyben az emberek tudati fejlettsége már lehetővé teszi egyes kiválasztott emberek egycsoportjának uralmát (képviselési uralom, melyben a képviselők teljes akarattal képviselik megbízóikat), továbbá (c) összességuralmi államformáról, mely a tudatosság hiányán alapul, és a kormányzottak egybeesnek a kormányzókkal. (Ebben az „államformában” az „elfogult” tömeg hozzájárulása alapján gyakorolják az uralmat)

42 „...3. „Die Anstalt(1), eine Objektivation von Zwecken(2), und den ihrer Verfolgung dienenden Apparat.” Lásd: Geiger, Theodor: Die Masse und ihre Aktion (Ein Beitrag zur Soziologie der Revolution) kiad: Ferdinand Enke, Stuttgart 1926- Megjegyzés: a Typen der Führung és a Führer der Masse c. fejezetében világosan előre látta a totalitárius tömegmanipulációs taktikát, viselkedést (Igaz ebben a korszakban hemzseget erről az irodalom, gyakorlatilag minden államelmélettel foglalkozó tudós érintette a „Führer und Geführten” problémakörét- I. pl. Wieser, Friedrich: Das Gesetz der Macht, Wien 1926).

43 Szabó Miklós: Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986, Medvetánc-Atlantisz 1989, ill. Uő. Politikai Legitimáció ma Magyarországon: In: Múmiák öröksége Politika. történeti esszék. Új Mandátum 1995

dalmi legitimációt a régi rezsim megdöntésében való egyetértés ad. Vizsgált korszakunkra a következőt állapítja meg: „A rendszer nem rendelkezett más legitimációs bázissal, mint saját ideológiájával... Minél nagyobb volt az a tömeg, amely nem azonosult a rendszer ideológiájával, annál inkább rákényszerült a vezetés, hogy legitimációjának látszatát az azonosulás külső jeleinek erőltetésével teremtsen meg. Ennek fő eszköze a személyi kultusz.” A rendszer a fentebb felsorolt okok miatt nem tűrhet politikai közömbösséget sem. Az ideológiai legitimációt Bayer József⁴⁴ továbbgondolja: Az ideológia *instrumentalizálódása* a *normatív igazolás* szintjén. A marxizmus-leninizmust mint legitimációtudományt fogja fel a legitimációs deficit ellensúlyozásaképp. Az ideológiai kultúrbefolyás szintjén egyetért a fent említett Szabó Miklóssal az azonosulás kérdéskörében, és az ideológiai államapparátus szerepét emeli ki, mely azonban már a geigeri koncepcióban is részt vett. *Pokol*⁴⁵ Béla az ideológiák több funkciója közül szintén kitér az ideológia legitimációs funkciójára, kihangsúlyozva az ideológia és az egyéni identitás közötti kapcsolatot. További megállapítása az, hogy az állami-politikai döntési folyamatokban a párt és az érdekképviseleti szervek- szervezetek biztosítják az ideológia továbbítását. Kihangsúlyozza, hogy az *ideológiai tételek jogi rendelkezésekké transzformálódnak*, gyakorlatilag párhuzamban Bayerral. Érdekes, hogy a sztálini diktatúrák legitimációs technikáiban azonban a „jövő felőli legitimáció” mellett utal a normatív legitimációs eszközök szerepének növekedésére is, kevésbé hangsúlyozva az általa említett transzformáció jelentőségét.

Luhmann funkcionálisan szemlélte az ideológia jelenségét, nem óhajtott foglalkozni az ideológiák hamis, vagy igaz voltával. Véleménye szerint az ideológiák sajátos funkciója azzal áll kapcsolatban, hogy a cselekvéseket orientáló és *igazoló* elképzelések kicserélhetőek. Luhmann szerint az ideológiák gyakorta ok-okozat, cél-eszköz sematikus rendszerében dolgoznak. Mivel az ok-okozat, vagy cél eszköz rendszer áttekinthetőbb egy ideológiai szemszögből, ezért a lehetséges hatások áttekinthetővé válnak, és az ideológia *segítségével ideológiailag racionális döntés születik*. Az ideo-

lógiaik tehát sajátos döntési szabályaikkal, hierarchikus értéksorrendjük alapján egyértelmű döntéseket követelnek meg. Az ideológia ily módon stabilizálja a tudást, és a döntési mechanizmust. Az ideológiák funkciója kettős: pragmatikus és szimbolikus. A pragmatikus funkció az előbb említett értékrangsorot fogalmazza meg, amelyet programtémákhoz alkalmaznak, amelyek a döntést segítik. A szimbolikus funkció azok egyetértését biztosítja, akiknek várniuk kell az érdekeik teljesítésére. (persze Luhmann itt a választásokkal is megerősített rendszerre gondolt, azonban a totális rendszerben is értelmezhető a kitétel.) Érdekes és egyben egyedi jelenség a totális államokban az ideológia „benyomódása” a jogba.

A szinte minden jogág ideológiai feltöltése és átértelmezése tipikus ezen államok jogrendszerében. Ennek több oka is van. Viszont rendkívüli súllyal meghatározza a szocialista jogcsalád jellegzetességeit.

Miért „nyomódik be” a jogba ilyen mértékben az ideológia?

A felsorolhatatlanul sok tényező közül – pl. a jogtudomány művelőinek terrorizálása, a jogtudományok „új alapra helyezése”⁴⁶, a marxizmus által felsorolt szociális indokok mellett kiemelendő az egyik legfontosabb ok, a legitimációs deficit, melyről Szabó Miklós is beszélt.

Egyet lehet érteni D. Beethammel, aki szerint a legitimáció kérdése a szocialista rendszerekben rendkívül súlyos, ugyanakkor sajátosan kendőzött terület. Ezért önmagában a legitimációról kevés elmélet születik rendszeren belül, azonban a gyakorlat folytonosan a jog manipulálásával (is) próbál átlépni a legitimációs deficit árán.

Összegezve tehát:

- a. weberi racionális és tradicionális legitimációs tényező hiányos,
- b. Lipset mélyreható társadalmi-strukturális változása folyamatban van, ugyanígy a folyamatosan erőforráskorlátos rendszer az egyházi és egyéb felekezeteket is elnyomja, az állam totálisá akarja tenni a redisztribúciós rendszert, továbbá névleg a munkásságot képviseli, viszont a munkásműltből átlépve a pártba rétegcserelődés van a hatalmi elitben
- c. Habermas koncepciójából kiindulva a szocialista mítosz illetve ideológia (szinte mintegy

44 Bayer József: A politikai legitimitás: Elméletek és viták, Napvilág -Scientia Humana 1997

45 Vö. Bihari Mihály –Pokol Béla: Politológia (129. o.-196 o.), Universitas, Bp. 1992

46 L. 30. sz. látjegyzet.

monopolisztikus államvallás) lép életbe, mivel hatalmas változás (forradalom, gazdasági válság) van, ezért regresszív folyamatok lépnek életbe a társadalmon belül (ld. később).

d. Offe elmélete teljesül, a rendszer saját védelmére manipulál, a legitimációs kérdésekre,

e. Luhmann megállapítása pedig a rendszer saját legitimációs bázisának létrehozásáról az ideológiában testesül meg, főleg annak pragmatikus funkciójában.

Mivel a totális államban a gazdaság és társadalom monopolisztikus irányítás alatt van, a monopolisztikus irányítás indokainak *meg kell jelennie a jogban is*.

A schmitti parancs-célszerűségi elmélet alapján a célracionális parancs ideológiai célt vesz fel, és ezzel az ideológia veszi át az intézkedések és parancsok szakszerűségének legitimáló szerepét az igazgató államban, továbbá a törvényhozói parancs (tehát a jogforrás) de facto feltöltődik ideológiai elemekkel, tehát jogilag *normativizálódik* az ideológia.

Másrészt az ismert objektivációs folyamat eredőjeként az egyes társadalmi eszmék, ideák, ethoszok (és ezek *rendszer!*) objektiválódnak a társadalomban. A társadalom az objektivációs folyamat részeként megtöltődik ideológiai elemekkel, átveszi az ideológiailag meghatározott formulákat, gondolatokat (ezt segíti a fent említett C. J. Friedrich által is megállapított állandó ismételtetés). Ez pedig azt jelenti, hogy a visszahatás alapján a jog tovább töltődik az ideológiai raszterrel. Ahogy Samu Mihály írja: „A diktatúrák sajátos legitimációt is alkalmaznak, az uralom jogosultságát bizonyos érvekkel igazolják. Ezek azonban kigondolt, hamis, félrevezető érvek. A legitimációs eszközök hatása lehet hamis tanok, hazugságok., adott uralmi rend elismerése és az a tévhit, hogy az adott hatalmi viszonyok megváltoztathatatlanok.”⁴⁷

Illetve: „A megváltoztatott uralmi rend természetesen igazolást, magyarázatot kíván, amit az irányító kör... doktrínába foglal össze, amely elsősorban a totális rend eszmei irányzatát, politikai koncepcióját foglalja szélsőséges, olykor

misztikus gondolat és eszmerendszerként.” Ez a doktrína hivatalos formát ölt, minden más hivatalostól eltérő formát elnyomnak, jogilag is büntetnek. Az újszerű közéleti rend tartalmát pedig az átfogó doktrína (fasizmus, nemzeti szocializmus, bolsevizmus, stb) határozza meg és *igazolja*. Az ideológia alapján Samu a pártirányítást, tömegmozgalmisságot, tömegpropagandát, terrort, és az állampolgári vak- és vasfegyelmet emeli ki.⁴⁸ Röviden: az ideológia átszövi az egész államot és társadalmat, továbbá a jog rendszerét, elveit, és a tételes jogot is.

IV. A legitimációs krízis megjelenése a jogban és a jogalkalmazásban a magyar példán keresztül

Az 1949-től 1972-ig hatályos magyar alkotmány vonatkozó részletét, a preambulomot, amely jól példázza az ideológiai legitimáció „benyomódását” a jogba. Az ideológiai alapot jól példázzák a korszak vezető jogtudósainak magyarázatai és elméletei. Csak egy idézet: „A Szovjetunió építette fel a világ első szocialista államát s ezzel minden felszabadult népnek, amely szocializmust épít, irányt adott és megmutatta az utat. Ezt az utat követjük mi is, a Magyar Dolgozók Pártja és annak vezére Rákosi Máttyás irányításával és vezetésével.”⁴⁹

„A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját.”

A legitimációs elemzés tárgyául vett 1949. évi XX. törvény első mondataként a hatalmi bázis egyik első eleme a Szovjetunió fegyveres ereje. Ez az előző hatalmi berendezkedés debellációját, majd okkupációját jelenti. A hatalom konszolidációja tehát a Szovjetunió fegyveres erején alapul. A konszolidált hatalomgyakorlás még nem jelent legitim hatalomgyakorlást. A konszolidált hatalom (mint fentebb jeleztük) csupán azt jelen-

47 Samu Mihály: Hatalomelmélet különös tekintettel az államra (132. o.): Korona 2000

48 i.m. : (133. o.)

49 L. Jogtudományi Közlöny, 1949 évi 15-16. száma, amelyet Ries István tanulmánya vezet be "A Magyar Népköztársaság Alkotmánya" címmel. Az idézett tanulmány kezdő sorai: "Mire ezek a sorok napvilágot látnak, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, mint az 1949: XX. törvény életbe léptetett s világító fátylaként jelöli meg a magyar dolgozó népnek a követendő utat, amelyen a népi demokráciából eljut a szocializmusba..."(sic!) Bp, 1949 (1-4. o) Ries István igazságügyi minisztert 1950-ben az ÁVH halálra verte.

ti, hogy az állam hatalmi intézményei léteznek és végrehajtják feladataikat. Lényegében nem jelent mást a folyamatban a konszolidált hatalom, mint az első lépcsőt a legitimált hatalomhoz. Az új hatalom első intézményei tehát „a nagy Szovjetunió által megnyitott demokratikus fejlődés útján” alakulnak. Az előbb említett „utat” tehát egyenlőre fogalmi rendszerünkben a konszolidált hatalom intézményeinek kell tekintenünk, legitimált államhatalmat még nem alapozhat meg „felszabadítás”.

Az alkotmány következő mondatában kezdődik a legitimációs bázis felvázolása, az ideológiai elem megjelenése a jogban: *„A régi rendurai és védelmezői ellen vívott kemény küzdelmekben hatalomra jutva, a magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, a Szovjetunió önzetlen támogatásával újjáépítette háborúban elpusztult országunkat.”*

Vagyis az elemzés tárgyául vett mondat tartalmazza a marxista osztályelmélet alapvonalának leninista átértelmezését. Magában hordozza továbbá a hatalom társadalomszemléletének átstrukturálását. Legitimációs alapként az újjáépítést is megjelöli. Az új hatalom tehát a magyar munkásosztályra és dolgozó parasztságra számít, mint legitimációs bázisra további céljai elérésében, azonban továbbra is igénybe tudja venni a nagy Szovjet segítségét. A további szöveg így folytatódik: *„Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva, a Szovjetunióra támaszkodva népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.”*

Ez a programmegjelölés és ennek szocialista axiológiai aspektusa jeleníti meg a társadalmi változás irányát, eszközeit és célját, illetve a hatalom hagyományait. A legitimitás szempontjából rendkívül fontos a hagyomány. Korábbi elemzésünkben kitértünk már a céltételezés és az intézkedések legitimációs összefüggéseire. Másik fontos alapjelensége a hatalomnak az előbb említett hagyományok keresése, amelyet Weber is már megjelölt mint „tradicionális” legitimációforrást. Itt a tradíció a 1919-es szocialista forradalom tapasztalata.

A hagyományok keresése azért is fontos a totális államokban, mert az új hatalom új struktúrákat, új megoldásokat próbál ki (persze az adott társadalmon -jelen esetben a magyar társadalom

szerveződési struktúráin belül- új) és ezért szükséges valamilyen (el)ismert és már egyszer megvalósult hatalmi berendezkedésre hivatkozni. A szocialista alkotmány ebből levezetve fejt ki a következő mondatot:

„E küzdelem és országépítő munka már megvalósult eredményeit, országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében végbement alapvető változásokat fejezi ki és a további fejlődés útját jelöli meg: A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA.”

Vagyis itt a jogszabály preambulumaának utolsó mondatában jelenik meg az ideológia jogba való további átemelésének a megfogalmazása. A további átemelést a jogalkalmazás szférájában is megfigyelhetjük. Le kell persze szögezni, hogy nem a mai jogászi, jogelvekkel kötött, jogi értékek és eljárási szabályok által meghatározott jogalkalmazásról van szó, hiszen a vezetés definiálatlanul gyakorolja a hatalmat. (Ez gyakran közvetlen beavatkozást jelent, nem beszélve az eljárási korlátok áthágásáról.)

V. Összefoglalás

A legitimációs elméletek nagy része a „szabad nyugati blokk” politikai filozófusaitól származik, más részük pedig a századelő állambölcseleltől. Az idézett legitimációs elméletek nagy részét úgy lehet alkalmazni és értelmezni, hogy a gadamer-i értelmezési korlátot figyelembe kell venni. Tehát elmélet sor és fogalmi rendszerek szisztematikus szervezésekként új értelmezést kapunk, azonban mind mechanikus, mind rendszerező használatuk bonyolult a vizsgált totális rendszerekre. Ezt megoldandó három módszer adódik. Az első az, hogy csak egy elméletet alkalmazunk adott államtípusra. Ez azonban nem ad kielégítő elemzést, mert a politikai folyamatok igen bonyolultak, és amúgy is adott esetben számos más kérdés lefedetlen marad. A második módszer alapján mechanikusan alkalmazunk minden elméletet, bárhonnan is származzon az. Ennek a módszernek az előnye és jellemzője a hibája: mechanikus. A harmadik módszer pedig, hogy rendszerezve és egy irányba terelve alkalmazzuk az említett álláspontok és vélemények összességét. Ennek a hibája az, hogy önkényesen kiragadott gondolatok lehetnek más rendszerkörnyezetben. Én mégis ezt a módszert választottam, hiszen az előbb említettek tükrében mind a mechanikusságot, mind az

egy pólusú szemléletmódot el akartam kerülni. Összefoglalóként tehát ha a weberi típusú karizmatikus legitimációt elemezzük, észrevehetjük, hogy a karizmatikus személyhez fűződő odaadás erősebb lehet a pozitív jognál.

Az esetorientált, „kinyilatkoztatásokon” (párthatározatokon, vezéri beszédeken, utasításokon) alapuló eljárások és döntésmódok jellemzik⁵⁰. Tehát a weberi racionális (és a tradicionális) legitimációs tényező csökevényes, az ideológia áttranszformálódik a jogba, azaz a totális államokban a formális-racionális normaalkotást megtöri a hatalmi érdek és az ideológia. Az eljárás természete pedig politikai, eseti célok, ideologikus meghatározások áldozata lesz, közvetlenül utasíthatóvá válik az adminisztráció. Lipset mélyreható társadalmi-strukturális változása folyamatban van, ugyanígy a folyamatosan erőforráskorlátos rendszer az egyházi és egyéb felekezeteket is elnyomja, és az állam totálissá akarja tenni a redistribúciós rendszert, továbbá a munkásságot képviseli, viszont a munkásmúltból átlépve a pártba rétegcserelődés van a hatalmi elitben. A jogalkalmazás apparátusa pedig szakmai szempontok helyett a politikai meg-

bízhatóságon alapuló kiválasztási szűrőkön megy át⁵¹. Megfigyelhető tehát a jövő felőli ideológiai igazolásmód alkalmazása a legitimációsé elkerülése végett. A jogalkalmazásnak a jogszabályok értelmezésénél folyamatosan figyelembe kell vennie az adott politikai irányzat kívánságait, hiszen a bírói függetlenség nem biztosított. Az államigazgatás természetesen teljesen átveszi az uralmat az önkormányzatiság felett, sok esetben *ipso iure* nem választott, hanem politikailag kijelölt irányítók vannak. A hatalmi kommunikáció teljesen egysíkú és majdnem teljesen egyirányú. Offe elmélete tehát teljesül, a rendszer saját védelmére a legitimációs kérdésekre. Luhmann megállapítása pedig a rendszer saját legitimációs bázisának létrehozásáról az ideológiában testesül meg, főleg annak pragmatikus funkciójában. Habermas és Schmitt koncepciójából kiindulva a politikai mítosz szinte mintegy monopolisztikus államvallás szerepet kezd betölteni (ld. fönt), a hatalmas változás (forradalom, gazdasági válság, társadalmi átrendeződés stb.) által okozott regresszív folyamatok társadalmon belüli kompenzálása miatt.

50 Fleck Zoltán: Jogszolgáltatási mechanizmusok az államszocializmusban- totalitarizmus-elméletek és a magyarországi szocializmus (55-56. o.); Napvilág 2001

51 Uo. : 123-147. o.